

**ПРИКЛАДИ І ТЕНДЕНЦІЇ ІСТОРИЧНОГО І СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ
АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЧЕРКАС ТА СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ
СЕРЕДОВИЩА ІНШИХ МІСТ, КОРИСНІ АБО НЕБАЖАНІ ДЛЯ
ВПРОВАДЖЕННЯ В АРХІТЕКТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ**

Денисенко Ю. М., аспірант

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Тел. 8 (067) 556-04-59; 8 (097) 010-57-27

Денисенко К. В., викладач кафедри ОА та ДАС

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Тел. 8 (097) 010-57-26

Анотація. В статті оприлюднюються приклади і тенденції історичного і сучасного розвитку архітектурного середовища Черкас та сучасного формування середовища інших міст, корисні або небажані для впровадження в архітектурному середовищі українських міст.

Ключові слова – архітектурне середовище центру міста, міська інфраструктура, благоустрій, дизайн середовища.

Постановка наукової проблеми. Одним з головних практичних завдань наукового дослідження процесів формування архітектурного середовища центру Черкас є виявлення прикладів і тенденцій історичного і сучасного розвитку міста, корисних для впровадження в архітектурному середовищі центру самих Черкас, а також інших міст України.

Мета роботи. На матеріалах дослідження процесів формування архітектурного середовища центру Черкас виявити приклади і тенденції, корисні для впровадження в архітектурному середовищі: а) центру Черкас, б) центрів інших міст.

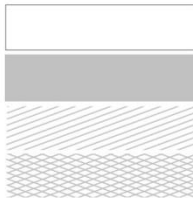
Аналіз останніх досліджень. Робота продовжує серію публікацій [1,2,3], присвячених дослідженню процесів формування архітектурного середовища міського простору, зокрема, вуличного простору центру Черкас, та проблем, пов'язаних з характером і об'єктом дослідження.

Завдання роботи. Для досягнення мети поставлені наступні завдання роботи: проаналізувати приклади і тенденції формування архітектурного середовища центральних і нецентральної територій історичних Черкас, сучасних Черкас та інших міст, виявити корисні приклади і тенденції формування середовища вуличного простору історичних Черкас для сучасних Черкас та інших міст України, корисні приклади сучасних Черкас та інших міст, корисні для Черкас та інших міст України, приклади і тенденції історичних і сучасних Черкас, небажані для впровадження в архітектурні середовища українських міст, приклади і тенденції розвитку інших міст, небажані для впровадження в архітектурне середовище Черкас.

Зв'язок з науковими програмами. Робота виконана в зв'язку з комплексною програмою НДР кафедри основ архітектури і ДАС, комплексною програмою наукових робіт ОДАБА.

Матеріал публікації викладено у формі таблиць, що дає кращу наочність і систематизованість викладення і сприйняття.

Умовні позначення:

Фон таблиці, на якому розташовані ілюстрації тенденцій та об'єктів, які виявлені на території центру Черкас (території, яка підлягає дослідженню)

Фон таблиці, на якому розташовані ілюстрації тенденцій та об'єктів, які виявлені на іншій території центру Черкас, поза межами дослідження, або на нецентральных територіях міста.

Фон таблиці, на якому розташовані ілюстрації тенденцій та об'єктів, які виявлені на територіях центрів інших міст

Фон таблиці, на якому розташовані ілюстрації тенденцій та об'єктів, які виявлені на нецентральных територіях інших міст

Таблиця 1

Приклади і тенденції історичного розвитку Черкас, корисні для впровадження в архітектурне середовище сучасних Черкас.

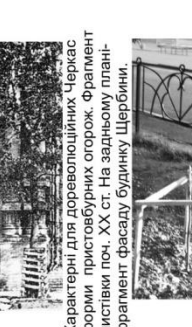

<p>Ансамблевисть середовищних рішень</p>	<p>Любов черкасців до чіткості, порядку, охайності, проявлялась в намаганні створення ансамблевих рішень, особливо в періоди панування сильної державної влади. На Рис.1.Формування ансамблю Соборно-базарної площі на початку XX ст.</p> <p>Рис.1. Фрагмент листівки кінця XIX –поч.XX ст.</p> <p>В період докорінної реконструкції центру міста 1954 -1990 рр.: плановий і контрольований характер містобудівних, архітектурних, а інколи і архітектурно-дизайнерських рішень. Створення взаємопов'язаних ансамблів, пошуки засобів композиційної гармонізації поряд розташованих об'єктів, частин об'єктів та інших елементів середовища (Рис.2) ➡</p>	<p>На Рис.2: об'єднання ряду будівель і малих форм двох кварталів по вул.Шевченка засобами подібності характеру декоративних елементів поверхонь стін будинків та малих форм: а) рішення фасадів Будинку торгівлі, яке в подальшому вплинуло на: б) рішення фасадів розташованого поряд кафе, в) розташованого на цьому ж кварталі магазину "Кооператор", г) характер форми і декорування квітників біля "Кооператору", д) рішенням декорування плит огороження балконів більш пізнього багатопверхового житлового будинку, розташованого на території наступного кварталу по вул.Шевченка</p> <p>Джерела: Рис.а) фрагмент фотографії з колекції Черкаського обласного управління архітектури Рис. б), в), г), д) фрагменти фотофіксації Денисенко Ю.М., 7.06.08 р.</p>
<p>Великі площі озеленення вулиць та майданів, в другій половині XX ст.</p>	<p>В радянські часи, особливо в другій половині XX ст. Черкаси були одним з найбільш зелених міст Радянського Союзу. Зелень очищували повітря міста-хіміків і створювала затишні умови міста-курорту.</p>	<p>а)Зелені насадження бул. Шевченка, між проїзною частиною і забудовою, від вул.Леніна, до вул.Піонерської. В даний час ці насадження поступово знищуються задля відкриття фасадів новостворених на перших поверхах магазинів .Фотофіксація автора 7.06.2008 р. б)Зелені насадження бульвару цього ж відрізу ділянки.Фотофіксація автора 7.06.2008р.</p>
<p>Широке застосування в другій половині XX ст. зелених огорожень</p>	<p>Боротьба з "надлишками" в архітектурі під проводом ідеї економії будматеріалів для більш важливих народногосподарських завдань (будівництва житла для людей і т.п.), привела до політики заміни огорож із штучного матеріалу живими, природними "зеленими бордюрами та зеленими стінами", що мало позитивне значення не лише з точки зору економії матеріалів, але й з точок зору естетики і психофізіології (створення природного середовища, ближчого до людини), санітарії, гігієни та екології. Такі рішення, які ігноруються саме зараз, в часи тотальної автомобілізації і тотального забруднення середовища, в часи віддаленості людини від природи, є сьогодні найбільш актуальними.</p>	<p>Зелені огороження на бульварі, навпроти Обкому. Фрагмент фото кінця 1950-х - початку 1960 рр., з колекції Черкаського обласного управління архітектури.</p>
<p>Мостики з тротуарів на проїзду частину, на початку XX ст.</p>	<p>Потоки води під час злив робили в давнину (як роблять і зараз) проблемним перехід вулиць. Тому в дореволюційних Черкасах (можливо, як і в інших дореволюційних містах) на перехрестях, в місцях офіційного переходу вулиць, ставили мостики, які дозволяли не мочити ноги струмом води, найбільш потужної в найнижчих місцях дороги, біля тротуарів.</p>	<p>а) Мостики на вул. Хрещатик. Фрагменти листівки кінця XIX –поч.XX ст. б) Мостик на вул. Хрещатик. Фрагмент листівки кінця XIX –поч.XX ст.</p>

Приклади і тенденції історичного розвитку Черкас, історичного та/або сучасного розвитку інших міст, корисні для впровадження в архітектурне середовище сучасних Черкас.

<p>Реклама на лавках, в Черкасах на початку ХХ ст., в ряді інших міст-на час дослідження</p>	<p>З одного боку, перенасиченість рекламою простору, що веде до збільшення перевантаження людей та середовища, з іншого боку, необхідність в великій кількості реклами, що характерно для існування даної історичної формації, призводить до пошуку нових, або відродження старих носіїв реклами, які, спеціально для цього розроблені проєктувальниками, і можуть не тільки якісно виконувати своє функціональне призначення, але й мати завдання естетичного збагачення середовища.</p>	<p>м. Черкаси. Дозвіл Герцу Нафтуловичу Дубінському (господару галантерейного магазину) і Бр. Б. і Н. Шварцреймлю (господарям мануфактурного магазину) розмістити рекламу їх торгівлі і їх фірми на трьох лавках на кожній стороні в сквері навпроти Собору, строком на 1 рік. (Журнал №1. Засідання Черкаської Міської Управи від 24 вересня 1913 р.) [ЧОДА, фонд 8, Опис 2, Од.зб. № 462]</p>	 <p>м. Одеса. Реклама на лавках. Архадія: фотографія Денисенко К.В., 03.07.09</p>
<p>Афішні циліндричні тумби, окремо стоящі (в Черкасах - на кін.ХІХ-поч.ХХст.) навколо дерев або стовпів, в інших містах - на час дослідження</p>	<p>Необхідність у великій кількості реклами, що характерно для існування сучасної історичної і економічної формації, хаотичне наповнення рекламою вуличного простору міст, обклеювання об'єктами міських об'єктів, вимагають пошуку впорядкованих форм рекламних носіїв, можливо навіть однотипних форм конкретного виду рекламних носіїв для певного кварталу, вулиці і т.п. Досить цікавим є досвід сучасних афішних тумб навколо дерев, або електричних стовпів ряду центральних і нецентральних Одеських вулиць, які разом створюють враження упорядкованості і певного ритму, як засобу композиції вулиці. Афішні тумби зустрічались в і Черкасах на поч.ХХ ст.</p>	 <p>м. Черкаси. Рекламна афішна тумба на опорному стовпі. Навпроти будинку Зильбермана. Ріг сучасних вул. Хрещатик та Байди Вишневецького та Байди Вишневецького Фрагмент листівки кін.ХІХ - поч.ХХ ст.</p>	 <p>м. Одеса. Рекламна афішна установка. Сквер Соборної площі. Фотографія Денисенко К.В., 03.07.09</p>

Таблиця 3

Приклади і тенденції сучасного розвитку інших міст, корисні для впровадження в архітектурному середовищі Черкас

<p>Капітальні високохудожні пристовбурні огородження дерев, газонів та квітників</p>	<p>Капітальні високохудожні огородження зелених насаджень, крім важливого функціонального навантаження, мають велике естетичне значення, надають відчуття упорядкування, догляду, піклування про важливі зелені компоненти міста і про естетичний вигляд середовища в цілому. Навіть в період з кін.ХІХ, по сер.ХХ ст. в Черкасах вигляд огорожень зелених насаджень був більш естетичним, ніж на даний час. Корисним є також сучасний досвід інших міст.</p>	 <p>Характерні для пореволюційних Черкас форми пристовбурних огорож. Фрагмент листівки поч. ХХ ст. На задньому плані - фрагмент фасаду будинку Щербини.</p>	 <p>Необхідність в захисті дерев, особливо молодих, призводить до спорудження таких малоестетичних та малоефективних конструкцій пристовбурних огорож. м. Черкаси, бул. Шевченка, навпроти "Будинку торгівлі" фотографія автора, травень 2009 р.</p> <p>м. Одеса. Капітальні декоративні пристовбурні огородження дерев. вул.Глушко, на стороні ринку "Квівський" - фотографія автора, 2009 р.</p>
<p>Додаткові форми озеленення міста</p>	<p>Додаткові форми озеленення міста особливо актуальні в наш час, в час тотальної автомобілізації та руйнівного впливу техногенного середовища, в час знищення озеленення заради комерційних інтересів і сумнівних прикладів інших зарубіжних міст, де бракує зелені. Пошуки додаткових форм озеленення міста є негайною потребою з точки зору функціональної, санітарно-екологічної, і естетичної.</p>	 <p>м. Львів. Квітникові кашпо на стовпах пітарів. Площа - Ринок. Фотографія Денисенко К.В., 03.09.09</p>	 <p>м. Одеса. Навіть такі цікаві декоративні огорожі біля Стейкхаузу на вул.Дербівацькій - позитивні естетичні і санітарно-гігієнічні кроплі в кам'яних просторах великого міста. Фотографія Денисенко К.В., 19.10.09</p>
<p>Не вирубання дерев при формуванні майданчиків перед магазинами</p>	<p>Практика формування середовищ новостворених комерційних організацій шляхом реконструкції житлового фонду в ряді міст має цікаві приклади збереження озеленення на ділянках перед фасадами споруд, та рекламування організацій не шляхом розкриття фасадів, а шляхом винесення рекламних конструкцій до тротуару. Це дає змогу зберегти цінні зелені насадження, цікаво, ефектно і ефективно вирішити питання реклами, підходу та загального вигляду комерційної структури. На жаль, подібних рішень нема при формуванні магазинів від вул.Піонерської до вул.Леніна (м.Черкаси), де варварськи знищені дерева,що оздоровляли і захищали.</p>	 <p>м. Одеса. Рекламне рішення салону штор, розташованого в глибокій ділянці. Фотографія Денисенко К.В.,26.01.10</p>	 <p>м. Одеса, вул. Корольова. Збереження озеленення на ділянці та відсутність традиційного методу розкриття фасаду комерційної споруди шляхом розчищення площі перед нею. Фотографія Денисенко К.В.,26.01.10</p>

<p>Сучасні, легкі, світлопрозорі зупинки центральних вулиць</p>	<p>Черкаські архітектори розробляють цікаві і функціональні зразки зупинкових комплексів. Але складні за формою, перевантажені пластиком і кольором зупинки, підходять не для будь якого місця розташування, бо можуть своєю формою порушувати створені ще в радянські часи ансамблі важливих громадських площ і споруд (наприклад, Театральної площі, чи Центральної адміністративної площі). Але використання легких, світлопрозорих конструкцій зупинок може стати вірним рішенням для упорядження подібних до вказаних середовищних сполучень, бо такі форми, як на фото, стилістично підходять до сучасного образу центру Черкас, вирішують питання благоустрою зупинок, створення більш комфортних умов для пасажирів, не відволікають на себе зайвої уваги і не порушують цілісність ансамблевих формувань.</p>	 <p>м.Київ. вул.Кіквідзе, біля Печерського мосту Фотофіксація автора., липень 2008 р.</p>
<p>Спеціально розроблені в якості рекламних носіїв системи огорожень</p>	<p>Необхідність у великій кількості реклами в наш час, про що було сказано вище, призводить до пошуку нових рекламних носіїв, або до розробки спеціальних багатфункціональних, в тому числі й рекламних за функцією, конструкцій. Тому що хаотичне розміщення реклами на незапроектованих для цього формах огорож, смітників, та на інших елементах середовища, створює відчуття хаотичності, руйнує естетичні якості вказаних елементів середовища і всього середовища в цілому.</p>	 <p>м. Одеса. Рекламні огорожі. вул.Олександрівська Фотофіксація автора., 03.07.09</p>
<p>Спеціально розроблені в якості рекламних носіїв смітники</p>		 <p>м. Одеса. Рекламна функція спеціально розробленої конструкції об'єкту сміттезбірника. Грецька площа. Фотофіксація автора., 03.07.09</p>
<p>Захисні сітки від несанкціонованого обклеювання об'явами поверхонь стовпів, зупинок, дерев, та інших об'єктів</p>	<p>Хаотичне обклеювання об'явами елементів середовища (Рис.а) призводить до боротьби з цим явищем, яке руйнує естетику середовища і створює відчуття бруду і хаотичності. Одною з цікавих форм боротьби з несанкціонованим розміщенням об'яв є використання на поверхнях міських об'єктів захисної металевої сітки, що помічено в 2008-2009 рр. на центральних і нецентральных вулицях Одеси (Рис.б).</p>	 <p>Черкаси. Об'яви на стовпі лінії електропередач, що на вулиці "Будинок торпів" фотофіксація автора 10.11.2009.</p> <p>м. Одеса. Захисна сітка на стовпі конструкції великої рекламної установи. Ріг вул.Буніна та Олександрівського проспекту. Фотофіксація автора., 03.07.09</p>
<p>Розміщення смітників на перехрестях вулиць, біля пішохідних переходів</p>	<p>Розміщення смітників на перехрестях вулиць створює додатковий функціональний комфорт перехожим, викликає відчуття ритму і обміркованості організації середовища перехрестя вулиць, а високохудожні, можливо навіть з символікою міста, однакові для конкретного перехрестя малі форми(смітники), створюють додаткові позитивні естетичні емоції</p>	 <p>м. Одеса Ріг вулиць Торгової і Новосельської. Фотофіксація автора. 09.10.09</p>
<p>Високі стійки смітників</p>	<p>Помічені в 2009 р. на вулицях Одеси смітники з високими стійками, свідчать про пошуки більш ергономічних конструкцій і форм, які створюють більший комфорт людям (не потрібно нахилитись, щоб вцілити в смітник) і стають більш функціональними (легше вцілити в смітник, піднявши руку, або тримаючи руку безпосередньо над сміттезбірником, ніж коли відстань до смітника по висоті значна, і легке сміття, що опускається перехожим, нерідко здувається вітром і не вцілює в смітник).</p>	 <p>м. Одеса Смітник з довгими стійками на вулиці "Торгова", на роз'їзді Торгова та Старопорфранківська. Фотофіксація автора., 24.09.08 р.</p>

Приклади і тенденції історичного і сучасного розвитку Черкас, корисні для впровадження в архітектурні середовища інших міст

<p>Зелені огороження</p>	<p>Зелені огорожі мають не лише велике санітарно-гігієнічне, художнє і технічне значення, але і створюють відчуття комфорту (так як для людини є природною близькість до природи), є додатковою формою озеленення міста і засобом неперетворення міста у мертвенні кам'яні джунглі (негативні приклади мертвих неозелених вулиць характерні для ряду зарубіжних міст). З історії появи зелених огорож у Черкасах в 1950-х - 1960-х рр.: В зв'язку з дефіцитом державних коштів і будівельних матеріалів (цегли, лісу, цементу, металу) Рішенням №139 Виконкому Черкаської обласної Ради депутатів трудящих "Про заходи по усуненню надмірностей в будівництві огорож і парканів" рекомендовано відмовитись від індивідуальних проектів і конструкцій огорож з дефіцитних матеріалів, і замінити їх дешевими огорожами з декоративних дерев і чагарників [ЧОДА, Фонд №Р-2641, Опис №1, Од.зб.№ 78, лист 2]</p>	 <p>Зелені огороження на бульварі, навпроти Обкому. Фрагмент фото кінця 1950-х - початку 1960 рр., з колекції Черкаського обласного управління архітектури.</p>
<p>Великі площі озеленення вулиць і площ</p>	<p>В радянські часи м. Черкаси було одним з найзеленіших міст Радянського союзу. Озеленення міст має величезне санітарно-гігієнічне, художнє і технічне значення [Горбачев В.Н. Архитектурно-художественные компоненты озеленения городов: Учеб. пособие для худож.-пром.вузов и архит.фак.-М.:Высш.шк., 1983г.-208 с.]. Зменшення норм і фактичне зменшення площ озеленення заради тимчасових комерційних інтересів буде мати самі непередбачувані наслідки для життя і здоров'я людей.</p>	 <p>м. Черкаси. Зелень бульвару. Центральна вулиця -бульвар Шевченка, перед перехрестям з вул. Плонерського. Сторона бульвару, протилежна від Дніпра. Фотофіксація автора, 12.06.09</p>
<p>Функціональність містобудівної системи, продуманість дорожньої структури, завдяки чому- відсутність заторів і" тягучок"</p>	<p>В м. Черкаси водії намагаються об'їзжати, по можливості, бульвар Шевченка. Прямокутно-прямолінійна система планування міста, транзитний характер більшості міських вулиць, наявність двох паралельних бульвару вулиць з одностороннім рухом, навіть при наявності в місті великої кількості автомобілів, роблять відсутніми затори як в центрі міста, так і в інших районах, що є виключенням для повсякденних заторів інших великих міст: Києва, Одеси, і т.ін.</p> <p>На схемі міста Черкаси: характер взаєморозташування основних транспортних магістралей.</p>	<p>На фото-бул. Шевченка, навпроти палацу "Дружби народів". Темпи автомобільного руху. Фотофіксація автора, 11.10. 2009</p>
<p>Відтворення та регенерація історичних будівель</p>	<p>Підвищення зацікавленості до історичної спадщини в пострадянський період, відновлення шляхом реставраційних заходів, комплексної реконструкції, часткового або повного відтворення історичних будівель (бувший готель "Слов'янський",зараз обласна дирекція "Укрсоцбанку", будинок на розі бул. Шевченка та вул. Кірова); компенсаційного будівництва (прибудова до готелю "Слов'янський"); валорізації (створення "історичного образу" будинку навпроти мерії), та інші приклади, характерні для сьогоденних Черкас.</p> <p>На фото: креслення фасаду по вул Хрещатик для комплексної реконструкції бувшого готелю "Слов'янський" (розробка творчої архітектурної майстерні Юрія Калашнікі - ТАМЮК), та вид будинку після реставрації</p>	
<p>Опікування визнаними пам'ятками архітектури їх задовільний (інколи-належний) стан</p>	<p>Зберігання в доброму стані ряду пам'яток архітектури є характерним для Черкас і ще не зовсім зіпсованих в плані працелюбства і любові до порядку черкасців.</p> <p>На фото - підтвердження зберігання в доброму стані ряду пам'яток архітектури: а) Фрагмент фасаду бувшого Громадського банку, 1914 р., арх. Городецький. Фото автора,IV. 2009р. б) Фасад бувшого будинку Цибульського. Фотофіксація автора 18.XI. 2006 р. в)Фрагмент історичного будинку - сучасного Театру льяльок. Фотофіксація автора 17.I.09</p>	
<p>Ансамблевистість середовищних рішень періоду докорінної реконструкції центру міста в 1950-х -1990-х рр.</p>	<p>Формування взаємопов'язаних ансамблів в період докорінної реконструкції центру Черкас було можливе лише при існуванні сильної державної військово-адміністративної влади, державної власності на землю або готовності держави чи міської влади задовольняти землевласників, плановості, наявності високопрофесійних спеціалістів, їх дисциплінованості та вміння сумлінно працювати і виконувати поставлені завдання.</p> <p>Наявність всіх складових в Черкасах, прагнення черкасців до порядку та краси, зробили можливими широке застосування принципів ансамблевості не лише в радянські часи, але і в період імперіалізму.</p>	 <p>Формування центральної адміністративної площі в Черкасах в 50-х - 60-х рр. XX ст.Фото з планшетів на здобуття Держпремії Держбуду України.</p>

Приклади і тенденції історичного і сучасного розвитку Черкас, не бажані для впровадження в архітектурні середовища інших міст

<p>Руйнування історичних, архітектурних і монументальних пам'яток, в періоди докорінних реконструкцій</p>	<p>Руйнування історичних пам'яток попередніх формацій, руйнування архітектурних об'єктів попередніх часів під час докорінної реконструкції центру в 1950-ті -1990-ті рр., паклювання радянських ансамблів або знищення цінних радянських об'єктів (готель "Турист", арх.Н.Чмутіна)в наш час На фото: зруйновані об'єкти-символи ворожих попередніх епох,</p>		<p>а) Свято-Миколаївський собор, який був пошкоджений під час 2-ої світової війни, як символ історії та пройдедшої ворожої епохи був повністю зруйнований в 50-ті рр. XX ст. задля розчистки території під нову центральну адміністративну площу. б) Знищення історичної забудови задля формування ар'єрплосці Будинку рад. в) Пам'ятник В.І.Леніну, символ історії та пройдедшої ворожої епохи і композиційна домінанта сформованого в радянські часи центру міста і, зокрема, центральної адміністративної площі, демонтований таємно в одну з ночей 2009 р.</p>
<p>Неприйняття до реєстру пам'яток архітектури місцевою владою, об'єктів, рекомендованих спеціалістами</p>	<p>На час дослідження, в Черкасах, Рішенням Облвиконкому від 19.04.90, №76, існує 8 пам'яток архітектури місцевого значення, що перебувають під охороною держави: Бувша чоловіча гімназія, 1886,1898 рр., вул.Байди Вишневецького, 6; Готель Скорини "Слов'янський",поч.ХХст., вул.О.Дашкевича,20;Комерційний банк, Хрещатик,225; Цивільний банк,1914 р.,Хрещатик,251; Будинок Цибульських,1852, поч.ХХ ст.,вул.Хрещатик,217; Будинок грабаря Щербини, 1907 - 1914 рр.вул.Леніна,3; Будинок грабаря Майбороди, бул.Т.Шевченка, 287, особняк, 1905-1910 рр.,та флігель, 1910р. Згідно Звіту про НДР "Історико-архітектурний опорний план та зони охорони пам'яток прибережної території м.Черкас, 2000 р. (Додаток 2, С.82) рекомендується віднести до пам'яток архітектури міста ще 30 будинків прибережної зони міста: Житлові будинки кін.ХІХ-поч.ХХ ст. по вул.Б.Вишневецького: Бюро послуг, буд.2-Островського,9; Комерційний центр,буд.13/1; Планетарій, буд.14; Музична школа №1, в будинках №,31,33,35,37; Інститут соц.виховання, 1930 р., О.Дашкевича, 24. Два житлові купецькі будинки кін.ХІХ - поч.ХХ ст.:Замковий узвіз,9 та Замковий узвіз-Гагаріна; Муз.школа№2 (житл.буд.ХІХ ст.), Котовського-Шевченка, 153; Рибний склад, 1909 р. Лазарєва, Ляльковий театр (житл.буд.кін.ХІХ ст.), Леніна,4; Церковно- парафіяльна школа,1910 р., Піонерський пров., 9; Церковно-парафіяльна школа Свято-Троїцької церкви, 1885 - 1896 рр. Пушкіна,33; Обл.краєзнавчий музей,1983р.; Синагога, кінХІХ-поч.ХХ ст.Слави,11;Університет, Університетська,22; Два житлові будинки кін.ХІХ-поч.ХХ ст. на Фрунзе 21 і 77, Житлові будинки ХІХ ст. по Хрещатику: 166, 189, 191,193,219, 214, Будинок рад., 1955 р.; Житлові буд.кін.ХІХ-поч.ХХ ст.по Шевченка: Будинок трауру,155; Вневідомча охорона, 273; Особняк, 293. Але рекомендовані будинки до прийняття їх до складу пам'яток архітектури, місцевою владою не прийняті.</p>	 <p>м. Черкаси. Стан опородження (артезіансько-аугментинного) цікавого дореволюційної садиби на розі вул.Б.Хмельницького та вул. Шевченка. Фотофіксація автора, 11.10.09</p>	
<p>Занедбаність ряду цікавих історичних споруд і елементів середовища</p>	<p>Неприйняття до реєстру пам'яток архітектури об'єктів, рекомендованих спеціалістами, дає змогу міській владі досить вільно користуватися цінною історичною забудовою та іншими історичними та культурними об'єктами: не підтримувати їх в належному стані, вільно реконструювати, а можливо навіть, при виникненні комерційної необхідності, знищувати їх.</p>		
<p>Низький рівень догляду за закріпленою територією (неочищення тротуарів від льоду під час снігопадів та ожеледиць)</p>	<p>Дисципліновані, охайні, під час панування більш жорстких військово - адміністративних формацій, черкасці, стають байдужими до суспільних і невласних інтересів,починають активніше порушувати закони і правила по утриманню територій, прилеглих до закладів, що ніколи не спостерігалось раніше (Черкаси в радянські часи були дуже охайним містом, і на початку ХХІ століття була можливість споглядати, як весь час,навіть під час святкових заходів, або всю новорічну ніч, прибиралась територія центру міста. Завжди своєчасно вивозилось сміття, своєчасно, абсолютно скрізь, розчищалися проїзди і проходи, їх поверхня методично посипалась сіллю або піском).</p>	 <p>Корка льоду вздовж магазину по вул.Хрещатик, на розі вул. О.Дашкевича. Раніше сніг та лід ретельно прибирались з тротуарів, посипались сіллю чи піском. Фотофіксація автора, Лютий 2008 р.</p>	
<p>"Транспортна напруженість" на зупинках громадського транспорту</p>	<p>Ще досить сильна традиційна дисциплінованість черкасців і організацій, досить сильна міська влада (особливо під час головування С.Одарича, який заборонив маршрутним таксі зупинятись поза межами зупинок) ,що при наявності обов'язкових в кожній маршрутці кондукторів і менш напруженому характеру руху автомобілів,ніж в інших великих містах (Києві, Одесі і т.п.), з одного боку, зробило рух бульш безпечним, з іншого боку, необхідність одночасного процесу посадки-висадки, під'їзду до зупинки,від'їзду від великої кількості одиниць громадського транспорту, зробило напруженням джерелом небезпеки саме з упиночні майданчики. Нерідко можливо спостерігати,як на невеликому клаптику зупиночного майданчика здійснюють підхід, відхід, посадку, висадку 5,6 і більше автобусів і тролейбусів, і пасажери, які спішають на транспорт, ледь не потрапляють під колеса."Розтягування"територій зупинки також не знімає проблеми</p>	 <p>Звична для центральних зупинок ситуація одночасної посадки-висадки більше п'яти автобусів на зупинці "Будинок торгівлі, сторона, протилежна від Дніпра. Фотофіксація автора, 16 жовтня 2009 р.</p>	
<p>Відсутність обладнання ряду зупинок центральної частини міста</p>	<p>На початку ХХІ століття з 9 зупинок, що розташовані в центральній частині Черкас, (на території, що підлягає дослідженню), 5 зупинок не мають спеціального обладнання для відпочинку та захисту від несприятливих природних умов пасажирів, що очікують на транспорт. Це зупинки (по ходу Шевченка з Соснівки): "Трикотажна фабрика", "Драмтеатр", по ходу на Соснівку: "Будинок торгівлі" (Для транспорту, що повертає на Смілянську), "Центральна адмін. площа", нова зупинка біля "Будинку художників".</p>	 <p>Зупинка "Драмтеатр". Фотофіксація автора, квітень 2009 р.</p>	

Негативні приклади і тенденції сучасного розвитку архітектурного середовища центрів міст, загальні для Черкас та інших міст України

Руйнування і знищення архітектурних і середовищних об'єктів	руйнування історичних, архітектурних і монументальних пам'яток, в періоди реконструкції, як державна, або місцева владна політика	Руйнування історичних пам'яток попередніх формацій (пам'яток Олександрів, Леніну), руйнування архітектурних об'єктів попередніх часів під час реконструкції (дореволюційних будинків - під час докорінної реконструкції 1950-х - 1990-х рр.), паклювання радянських ансамблів або знищення цінних радянських об'єктів (наприклад, готелю "Турист", арх. Н. Чмутіна), після 1990-х рр., як державна, або місцева владна політика та всенародна зневага до власної історії та культури (нехай і не завжди зручної та приємної)	 <p>На фото а) - пам'ятник архітектури (бувний Громадський банк, 1914 р., арх. Городецький). Фотофіксація автора, 7.06.08. На фото б) - радянський макет формування Площі ділового центру, будівлі Громадського банку на макеті не видно, можливо її мала спіткати доля попередніх зруйнованих історичних будинків задля "розчищення" території під радянські ансамблі. Фото з планшетів на здобуття Держпремії Держбуду України.</p>
	боротьби з пам'яттю і символами попередніх епох, які є пам'ятниками культури та історії народу (позитивної чи негативної)		 <p>а) Свято-миколайський собор, який був пошкоджений під час 2-ї світової війни, та як символ історії та пройдешої ворожої епохи був повністю зруйнований в 50-ті рр. XX ст. задля розчистки території під нову Центральну адміністративну площу. б) Пам'ятник В.І.Леніну, символ історії та пройдешої ворожої епохи, символ образу і композиційна доміюча сформована в радянські часи центру міста і, зокрема, центральної адмін. площі, демонтований тайком в одну з ночей 2009 р.</p>
	руйнування або спотворення ансамблів і комплексів попередніх епох, як владна політика або продажна чи низький культурний рівень замовників та проєктантів		 <p>Приклад: Шляхом реконструкції створений дуже привабливий історичний образ неестетичного до цього будинку навпроти мерії (на фото зліва). Але в наявності повна відсутність узгодження з навколишньою забудовою, руйнація створеного в радянські часи ансамблю Центральної адмін. площі. Фотофіксація автора, лютий 2009 р.</p>
	хуліганське руйнування об'єктів середовища	Досить великий руйнівний потенціал, особливо підлітків, бажання нанесення пошкоджень кому-небудь або чому-небудь, призводять до руйнації об'єктів середовища заради розваги, або "залишення сліду на землі" доступними засобами: побитістю скляних вітрин, ламп і плафонів ліхтарів, підпалами смітников і т.д. Тобто такий вплив на архітектурне середовище, такий "характер формування середовища" вказує на етичні чинники впливу і етичні проблеми виховання населення, що особливо актуально в наш час, час відсутності етичного виховання, домінування "звіриних понять", відкидання радянського "морального кодексу", поверхневості і недовісти релігійної моралі. Вказані прояви хуліганства характерні, фактично, для всіх міст України.	 <p>м. Черкаси. Зломане молоде дерево, висаджене на бульварі Шевченка, навпроти Будинку торгівлі. Фотофіксація автора, травень 2009 р.</p>
	графіті, як прояв хуліганства і потенції руйнації		 <p>м. Черкаси. Поки не багаточисельні, але непоодинокі випадки паклювання фасадів центральних будинків. Магазин "Рубін". Фото автора, 11.10.09. м. Одеса, вул. Вільямса. Також і в центрі Одеси "розмальовано" багато історичних будинків. Фотофіксація автора, 11.03.09.</p>
	Знищення площ зелених насаджень заради вузько-функціональних та сумнівно-естетичних досягнень	Знищення зелених насаджень (легені міста, які мають велике санітарно-гігієнічне, екологічне, естетичне значення) задля ущільнення забудови новими комерційними закладами в умовах нестримного збільшення автомобілів та збільшення забруднення повітря вихлопними автомобільними газами та шкідливими викидами промислових підприємств робить міське середовище небезпечним для здоров'я та життя громадян, знижує імунітет, збільшує кількість і важкість хвороб.	 <p>а) м. Черкаси. Знищення потужного "зеленого щита" між бульваром Шевченка та житловою забудовою задля "Європейського" дизайну та задля відкриття фасадів новосворених на перших поверхах торговельних закладів. Фотофіксація автора, 2008 р. б) м. Одеса. Знищення зелених насаджень скверу перед Морською академією задля чергового кафе. Фотофіксація автора, 2009 р.</p>

<p>Низький рівень свідомості і бідність громадян, що виражається в викраданнях смітників, огорож, каналізаційних люків, пам'ятників та інших об'єктів</p>	<p>З мовчазної згоди державної і місцевої влади в пострадянський час з'явилась можливість здавання на багаточисельні пункти прийому вторсировини, кількість яких різко збільшилась після 1991 р., в якості лому викрадених металевих огорож (наприклад, на початку 2000-х р. були викрадені високохудожньої огорожі, що відділяла проїзду частину бул. Шевченка, на ділянці від вул. Леніна до вул.Смілянської), дротів лінії електропередач, каналізаційних люків (по містам України після "нічних рейдів" чорніли глибокі відкриті шахти каналізацій, які ставали джерелами травмування городян та прикривались згодом гіллям, дошками, або такими "високохудожніми" залізобетонними люками, як на фото а). Об'єктами викрадання стають пам'ятники та декоративна скульптура (скульптура Русалоньки з парку 50-ти річчя Жовтня), смітники, про що говорять різні форми прикутості смітників на вулицях Українських міст .</p>	 <p>а) "Нові люки" на вулицях центру Черкас. Фотофіксація автора, квітень 2008 р.</p>	 <p>б) Такі і подібні цікаві приклади прикутості смітників можливо спостерігати на вулицях українських міст. м.Одеса, зупинка "9-ї станції Люстдорфсько дороги" Фотофіксація автора, 1.03. 2008 р.</p>	
<p>Обклеювання стовпів та інших об'єктів приватними об'явами</p>	<p>Хаотичне обклеювання об'явами елементів середовища (Рис.а, б, в) призводить до руйнування естетики середовища і створює відчуття бруду і хаотичності.</p>	 <p>а</p>	 <p>б</p>	 <p>в</p> <p>а) Об'яви на фасаді будівлі бані. Ріг вул.Понерської та бул.Шевченка б) Зупинка "Трикотажна фабрика" в) Стовп на зупинці "Будинок торгівлі" Черкаси. Фотофіксація автора 10.11.2009.</p>
<p>Мало-контрольоване і хаотичне наповнення вуличного простору рекламою та іншими об'єктами предметного наповнення</p>	<p>Наповнення вулиць міст (особливо центральних районів) великою кількістю різних за типом, формою, розмірами, кольором рекламних носіїв, перенавантажує як людей, так і середовище, зменшує функціональність візуальних інформаційних засобів, ускладнює пошуки необхідних об'єктів, створює враження хаосу, неорганізованості, відсутності обміркованої організації середовища, відсутності фізичного і психологічного комфорту, краси і гармонії.</p>	 <p>а</p> <p>а) Черкаси. Рекламні установки, та інші "комерційні складові", котрими "завалені" центральні вулиці міста. Фрагмент фотофіксації території перед магазином "Кооператор". Фотофіксація автора , 2009 р.</p>	 <p>б</p> <p>б) м.Одеса. Біла кінцева улупки 148-го автобусу, Олександрівський проспект. Фотофіксація автора , 19.10.09 р.</p>	
<p>Домінування реклами над архітектурними рішеннями фасадів та над іншими середовищними об'єктами</p>	<p>Хаотичне навішування на фасади будинків реклами великих розмірів знецінює, знищує і замінює запроєктовані раніше фасади, руйнує архітектурні ансамблі. Можливо говорити про домінування рекламних носіїв над архітектурою , як про прояв загальноукраїнської тенденції.</p>	 <p>а</p>	 <p>б</p> <p>Заміна фасадів Будинку торгівлі, бувшого готелю, та інших будинків щитами зовнішньої реклами а) Фотографія з "Планшетів на здобуття Держпремії Держбуду". б) Фотофіксація автора, 7.06.08</p>	
<p>Нестримне і неконтрольоване зростання кількості автомобільного транспорту</p>	<p>Тенденції нестримної тотальної автомобілізації, автоперенаповнення дворів та вулиць, характерні і для Черкас. На фото: а) велика кількість машин, що стоять та їдуть , перенаповнивши навіть другорядні вулиці центру міста. вул.Смілянська, між Хрещатиком та Шевченка. Фотофіксація автора, квітень, 2009 р.</p>	 <p>а</p>	 <p>б</p> <p>б) м.Одеса. Нестримний і необмежений зріст кількості автомобілів, неконтрольований в ізд в центральні частини історичних міст, призводить до ряду серйозних проблем, що добре ілюструється положенням справ в Одесі: автомобілі в 2-3 ряди повільно рухаються центром Одеси, весь час створюючи затори, їх виходять покривають простори тісних старих вулиць суцільним смотом, що при такій кількості автомобілів, вузькості старих центральних вулиць, шільності периметральної історичної забудови і як слідства, - поганій аерації середовища, створює небезпечний стан як для здоров'я та життя городян, так і для процесів збереження пам'яток архітектури. До того ж така кількість автомобілів створює додаткові психологічні перенавантаження як водіїв, так і пішоходів, призводить до ДТП, травмуваннтя загибелі людей. Ці ж проблеми є характерні і для Києва, і для інших великих та середніх за розмірами міст. Фотофіксація: автора, 16.02.2009 р.</p>	

Приклади і тенденції історичного і сучасного розвитку інших міст, не бажані для впровадження в архітектурне середовище центру Черкас

<p>Непродуманість дорожньо-транспортної структури і необмеженість в'їзду автотранспорту в центр міста,</p>	<p>Непродуманість дорожньо-транспортної структури і необмеженість в'їзду автотранспорту в центр міста, створює затори і "тягучки", а також нездоровий психологічний, екологічний і санітарно-гігієнічний стан.</p>		<p>м. Одеса. Нестримний і необмежений зріст кількості автомобілів, неконтрольований в'їзд в центральні частини історичних міст, призводить до ряду серйозних проблем, що добре ілюструється положенням справ в Одесі: автомобілі в 2-3 ряди повільно рухаються центром Одеси, весь час створюючи затори, їх вихлопи покривають простори тісних старих вулиць суцільним смогом, що при такій кількості автомобілів, вузькості старих центральних вулиць, щільності периметральної історичної забудови і як слідства - поганої аерації середовища, створює небезпечний стан як для здоров'я та життя городян, так і для процесів збереження пам'яток архітектури. До того ж така кількість автомобілів створює додаткові психологічні перенавантаження як водіїв, так і пішоходів, призводить до ДТП, травмування та загибелі людей. Ці ж проблеми характерні і для Києва, і для інших великих та середніх за розмірами міст. Фотофіксація автора, 16.02.2009 р.</p>
<p>Відсутність, або мала кількість зелених насаджень на вулицях міста</p>	<p>Відсутність або мала кількість зелених насаджень на територіях центрів ряду великих міст Заходу та Японії, разом з перенасиченістю предметного і рекламного наповнення, створюють "кам'яні джунглі", які руйнують фізичне і психічне здоров'я та життя людей, пригнічують, дратують, обезличують.</p>		<p>Таймс-Сквер у м. Нью Йорк. http://www.mymidshots.com/usa/NewYorkCity/Times-Square/NewYork-City-Times-Square-783.html</p>
<p>Невертикальні (під кутом до вертикалі) стовпи окремих рекламних носіїв, або інших вертикальних конструкцій</p>	<p>Прямолінійні невертикальні стійки великих рекламних носіїв на дорогах міських вулиць створюють відчуття падіння конструкції, особливо для автомобілістів, які швидко рухаються, підвищують рівень нервового перенавантаження водіїв і перехожих, руйнуючи їх психіку</p>		<p>м. Одеса Невертикальні стійки великих носіїв реклами на вул. Краснова. Фотофіксація Сікорі Ю. 23.01.09 р.</p>

Висновки.

1. Дослідження процесів формування архітектурного середовища центру Черкас в період з кінця XIX по початок XXI ст., порівняльний аналіз етапів еволюції архітектурного середовища в цілому і предметного наповнення вуличного простору зазначеного міста, зокрема, а також розвитку ряду інших українських міст дає змогу виявлення прикладів і тенденцій, які можливо рекомендувати для впровадження в архітектурне середовище Черкас та інших українських міст, або навпаки, впровадження котрих в архітектурне середовище міст є небажаним.

2. В процесі історичного розвитку міста, в даному випадку Черкас, було втрачено багато цікавих і корисних знахідок і тенденцій минулих років, виявлення і аналіз котрих, а також можливість розробки рекомендацій з впровадження їх в архітектурне середовище сучасних міст є одним з завдань даного наукового дослідження.

3. Виявлена велика кількість корисних і цікавих прикладів, досягнень, тенденцій вказує на необхідність подальших історико-архітектурних досліджень різних питань еволюції міського середовища. А виявлений матеріал може стати добрим підґрунтям:

а) для аналізу і впровадження досягнень минулого в сучасне і майбутнє міське середовище

б) для створення навчальних програм і навчальних посібників для всебічної професійної підготовки майбутніх проєктувальників середовища і вивчення ними історично-архітектурної та історично-предметної матеріально-культурної спадщини. Навчальний предмет «Історія дизайну архітектурного середовища» має стати, наряду з «Історією

архітектури» та «Історією мистецтва», важливою дисципліною у справі підготовки дизайнерів середовища.

4. Дослідження процесів формування архітектурного середовища центру Черкас та інших українських міст виявляє, що на архітектурне середовище мають великий вплив не лише

природно-географічні, матеріально-економічні і соціально-творчі фактори, але і фактори рівня загального розвитку, культурного виховання і руйнівного потенціалу населення і керівництва різних рівнів. Тобто багато архітектурно-містобудівних і художньо-дизайнерських проблем лежить поза межами суто проектних і вузько-наукових дисциплін, і з розвитком суспільства, все більше значення набувають світоглядні, виховні, освітні, морально-етичні та інші соціальні фактори, без розвитку і контролю яких, без врахування котрих в проектній роботі і повсякденній діяльності не можливо створення дійсно комфортного, корисного і естетично-привабливого середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисенко Ю. М., Денисенко К. В. До питання формування архітектурного середовища Черкас // Проблемы теории и истории архитектуры Украины. Сборник научных трудов АХИ ОГАСА. Выпуск 8 / под редакцией Н. М. Ексаревой, В. С. Дорофеева и др. – Одесса: Астропринт, 2008. – С. 104 – 109.
  2. Денисенко К. В., Денисенко Ю. М. Бар'єрне середовище, як принцип захисту від згубного впливу техногенної цивілізації. // Проблемы теории и истории архитектуры Украины. Сборник научных трудов АХИ ОГАСА. Выпуск 9/ под редакцией Н. М. Ексаревой, – Одесса: Астропринт, 2009. – С. 250 – 256.
  3. Денисенко Ю. М. Необхідність змін в системі архітектурної, архітектурно-дизайнерської і дизайнерської освіти // Проблемы теории и истории архитектуры Украины. Сборник научных трудов АХИ ОГАСА. Выпуск 9/ под редакцией Н. М. Ексаревой, – Одесса: Астропринт, 2009. – С. 283 – 287.
  4. Горбачев В. Н. Архитектурно-художественные компоненты озеленения городов: Учеб.пособие для худож.-пром. вузов и архит. фак. – М.: Высш. шк., 1983 – 207 с., ил.
  5. ЧОДА. Фонд 8. Опис 2. Од. зб. № 462.
  6. ЧОДА. Фонд № Р-2641. Опис 1. Од. зб. № 78, лист 2.
  7. Історико - архітектурний опорний план та зони охорони пам'яток прибережної території м. Черкас: Звіт про НДР / Державний науково – дослідний інститут теорії та історії архітектури і містобудування – д. угода № 1, від 15. 09. 2000. – т. 1 – Київ, 2000 р. – 102 с.
-